

SINTETIČNO-ANALITIČNA METODA PRI JEZIKOVNEM POUKU

V prispevku *Pouk oblikoslovja v osnovni šoli* (O. Kunst-Gnamuš, 1982) so bile očrtane temeljne vsebine, ki so podlaga za nadrobnejšo obravnavo te jezikovne ravnine. V tem prispevku pa želimo predstaviti metodo delovnega zvezka *Besede naše so žive* (V. Slabe, O. K. Gnamuš, 1981), in sicer najprej na splošni ravni, nato pa jo bomo ponazorili s primerom obravnave predloga.

1. Prikaz metode

Naš jezikovni pouk temelji pretežno na analitično-induktivnem didaktično-spoznavnem postopku. Učitelj pripravi besedilo, v katerem se jezikovni pojav, ki ga bomo obravnavali (npr. vrstni pridevnik), pojavlja razmeroma pogosto. Učenci iščejo v besedilu besede, po katerih se vprašujemo z vprašalnico *kateri* in ki določajo vrsto predmeta, poimenovanega s samostalnikom. Uvodoma izberemo besedilo, v katerem vrstni pridevnik stoji pred samostalnikom, ki ga določa. Sledi posplošitev: učenci ugotovijo, kaj je skupno vsem podčrtanim besedam in oblikujejo definicijo vrstnega pridevnika.

Ko smo pri tem delu opazovali mlajše in slabše učence, smo opazili, da jim identifikacija v besedilu že danih besed dela težave. Težko vprašujejo po danih in znanih podatkih. Da bi lahko besedo identificirali, si jo morajo odmisлити. Tak postopek je spoznavno zahteven, ker ni usklajen z možnostmi naravnega spoznavanja. Tako se npr. šivanja težko ali sploh ne moremo naučiti s paranjem; in kaj je analiza drugega kot paranje. V naravnem spoznavanju ne vprašujemo po danih podatkih, ampak po tistih, ki jih ne poznamo, jih iščemo, ki manjkajo. Zato smo se vprašali, kako bi ta povsem naravna dejstva vstavili v elementarne stopnje didaktično-spoznavnega procesa: učenec naj bi delovanje jezika, pomen in funkcijo jezikovnih izrazov spoznaval v postopkih nastajanja, tvorbe povedi in besedil.

Namesto da npr. vprašuje po vrstnih pridevnikih, naj jih v besedilo vstavlja, tako da določa vrsto s samostalnikom izražene predmetnosti, npr.

V naslednje povedi vstavite ustrezne pridevnike:

Katere?

V toplih majskih večerih vidimo letati _____ hrošče.

Kateri?

Najhujši sovražnik smreke je _____ lubadar.

Kateri?

_____ medved živi v kočevskih gozdovih.

Katera?

_____ igla kaže natanko proti severu.

Katerim?

Katerih?

Peremo s _____ strojem. Smučamo v _____ čevljih.

Izšla je že prva številka _____ Katerega? glasila.

O oceni iz vedenja odloča predvsem _____ Katera? skupnost.
Pripiši čimveč pridevnikov, ki bodo izražali vrsto predmetov:

Kateri stroj? šivalni, pisalni,

Katera obleka? _____

Katero kolo? _____

Analitične metode ne preganjamo iz šole, le dopolnjujemo jo s spoznavno elementarnejšo in na neposredno izkušnjo ter rabo vezano sintetično metodo. Analitična metoda ima namreč tudi vrsto prednosti. Učencu daje vpogled v že oblikovana, običajno dobra besedila. Toda tudi to ima poleg prednosti svoje pomanjkljivosti. Učenca se ob opazovanju dobrih tujih besedil, kakršnih sam ne bo zmožnik nikoli oblikovati, polasti občutje manjvrednosti in malodušja: »Pravzaprav ne bom nikoli pesnik ali pisatelj. Za svoje potrebe govorim zelo dobro«. Pri sintetični metodi se tem neugodnim psihološkim okoliščinam izognemo. Izhajamo iz učenca, verjamemo v njegovo ustvarjalnost in jo postopoma razvijamo. Koraki so kratki in na začetku elementarni, toda posebej pri mlajših in manj sposobnih učencih veliko učinkovitejši kot opazovanje nedosežnih besedilnih vzorov.

Pomanjkljivost te metode je, da je težko voditi zapletene postopke jezikovnega izražanja, npr. tvorbo besedil, usmerjati metaforično, preneseno izražanje; celote drobi na drobne korake, zato zamegljuje vpogled v dobro oblikovano celoto. Da bi te primanjkljaje omilili, sintetično metodo izpolnjujemo s prednostmi analitične, spoznavno zahtevnejše in iz celot izhajajoče metode. Če bi prednosti tako zasnovanega metodičnega postopka osvetlili iz zornega kota marksističnega spoznavanja, bi lahko rekli,

- da povezuje prakso s teorijo in nasprotno,
- izkušnje ponotranja in razvija v duševne (jezikovne) zmožnosti,
- razvija ustvarjalnost, izhaja iz učenca in zaupa v njegove sposobnosti,
- povezuje slovnični pouk s sporočanjem.

Čeprav je videti teorija še tako prepričljiva, lahko zakriva vrsto nepredvidenih primanjkljajev. Treba jo je preveriti v praksi. Zato smo sintetično-analitično metodo preskusili eksperimentalno (O. Kunst Gnamuš s sodelavci, 1979). Skladnjo smo v petem razredu osnovne šole namesto po analitični poučevali po sintetično-analitični metodi. Dosegli smo lepe uspehe: učenci so z lahkoto uzavestili skladišijske pojme, razvili so zmožnosti za oblikovanje in razumevanje povedi, posebej zapletenih, in vzljubili jezikovni pouk.

To pa seveda ne pomeni, da je treba metodo posplošiti na vse primere in na vsa starostna obdobja. Jezikovno vedenje je tako sestavljeno, da zagotovo ni ulovljivo z eno samo metodo. Sintetično-analitično metodo priporočamo predvsem za delo z mlajšimi ter jezikovno in umsko manj razvitimi učenci. V zahtevnejših izpeljavah pa je primerna tudi na poznejših razvojnih in izobrazbenih stopnjah.

2. Ponazoritev metode

Spoznavne stopnje pri sintetično-analitični metodi bomo ponazorili z obravnavo predloga.

Sestavine definicije predloga črpamo iz definicije, kot jo je zapisal J. Toporišič (1976, s. 348):

- predlog je nepregibna besedna vrsta,
- nima predmetnega pomena,* ampak izraža podredna skladenjska razmerja med besedami ali besednimi zvezami,
- določa sklon samostalniške besede,
- rabi se med besedami stavka, nikoli pa ne med stavki.

Te sestavine definicije učenci spoznajo na raznih težavnostnih stopnjah tako, da predlog uporabljajo.

Stopnje pri obravnavi predloga

1. stopnja: razmerje predloga do zunajjezikovne dejanskosti

Na prvi spoznavni stopnji učenec opazuje pomensko vlogo predloga v razmerju do zunajjezikovne dejanskosti. Ta je lahko prikazana slikovno (vaja 1), lahko pa od učenca zahtevamo, da izraženo razmerje udejanji ali postavlja razmerja med predmeti ter jih izraža (vaja 2). Bistvo te dejavnosti je opazovanje razmerij med praktično izkušensko ali slikovno predstavljeno dejanskostjo in izrazom zanjo: predmetnost poimenujemo s samostalniki, razmerja pa izrazimo s predlogom. Na tej stopnji se učenec seznanja z najelementarnejšo definicijo predloga.

(Glej sliko in spremno besedilo na naslednji strani!)

Besede, s katerimi izražamo razmerja med besedami v stavku, so predlogi.

2. Vzemi pušico in svinčnik.

a) Najprej pokaži med njima taka razmerja, kot jih izražajo naslednje zveze:

svinčnik (je) v pušici;	svinčnik (dam) v pušico;
svinčnik (je) pod pušico;	svinčnik (vzamem) iz pušice.

b) Pokaži in nato izrazi še druga razmerja med svinčnikom in pušico.

c) Izpiši predloge, s katerimi so ta razmerja izražena.

2. stopnja: opazovanje s predlogom izraženega razmerja na jezikovni ravnini

Pri 3. vaji dejavnost prestavimo na jezikovno raven; učenec opazuje vlogo in pomen predloga v besedni zvezi. Da si ob tem lažje predstavi dejanskost, z glagolom v oklepaju zbudimo asociacijo nanjo.

V 4. vaji ugotovi, da predlog določa sklon samostalnika. Podlaga za ugotovitev je dejstvo, da razni predlogi zahtevajo samostalnik v različnih sklonih. Zato jih napiše sam in tako rekoč prek mišično-gibalnih občutkov dojema razlike v končnicah, ki so nosilci podatkov o sklonu.

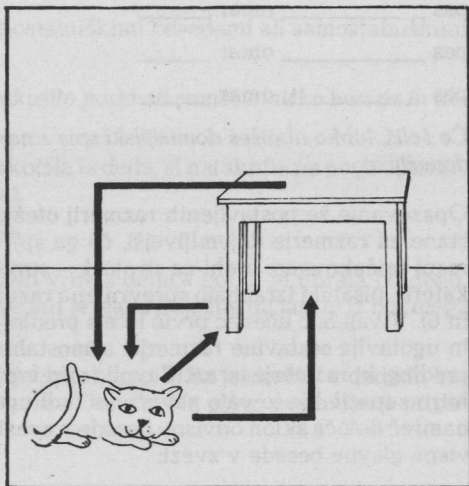
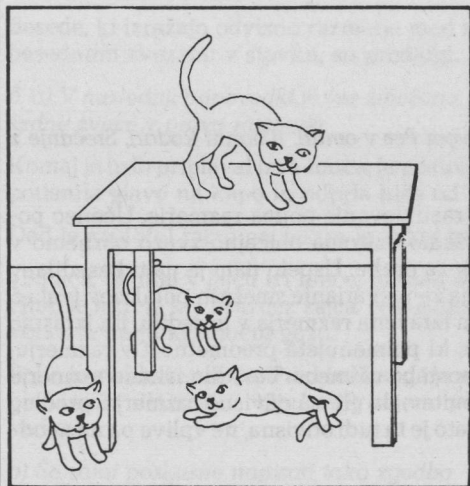
V 4. vaji uporabljeno besedno zvezo izrabimo kot sporočanje spodbudo. Idejo zanjo smo vzeli iz literarnega besedila.

* Predmetni pomen predloga ni tako kot npr. predmetni pomen pridevnika ali samostalnika določljiv na podlagi razmerja med izrazom – predlogom in dejanskostjo. Predlog je izraz razmerja, ki obstaja med konkretnimi ali abstraktnimi predmeti (pojmi) in ki jih poimenujemo z besedami ali besednimi zvezami. Razmerje med predmeti izrazimo tako, da predmetnost poimenujemo in med poimenovalnimi kategorijami vzpostavimo odvisno razmerje. Zato pravimo, da izraža razmerja med besedami ali besednimi zvezami in ne med predmeti. V razmerje do predmetnosti vstopa prek poimenovanja v razmerje postavljene predmetnosti. Sporoča torej vrsto razmerja, zato trditev, da nima predmetnega pomena, v celoti ne velja.

1. Na sliki vidiš mačko in mizo. Ugotovi, v kakšnem razmerju je lahko mačka do mize. Odgovori na postavljena vprašanja in podčrtaj besede, s katerimi si izrazil razmerja med besedo mačka in besedo miza.

Kje je mačka?

Kam gre lahko mačka?

Mačka je pri mizi.

Mačka gre od mize.

Mačka je _____ mizi.

Mačka gre _____ mize.

Mačka je _____ mizo.

Mačka gre _____ mizo.

Mačka je _____ mizo.

Mačka gre _____ mizi.

3. V naslednjih stavkih je izraženo razmerje med besedo oče in sin. Izpiši predlog, s katerim je to razmerje izraženo.

Predlogi

sin (gre) ob očetu;

_____

sin (gre) brez očeta;

_____

sin (gre) k očetu; _____

sin (gre) od očeta; _____

sin (gre) z očetom; _____

sin (gre) proti očetu _____

Če želiš, lahko to razmerje narišeš.

4. S predlogom izrazi razmerje med psom in omaro.

pes _____ omar _____

pes _____ omar _____

pes _____ omar _____

pes _____ omar _____

Če želiš, lahko napišeš domišljjski spis z naslovom *Pes v omari*. (Gianni Rodari, *Srečanje z domišljijo*)

Opazovanje že postavljenih razmerij otežuje razumevanje pojma razmerje. Učenec postane za razmerje dojemljivejši, če ga sprevržemo oziroma običajno zvezo obrnemo v manj pričakovano: orehi za strojček – strojček za orehe. Uspelo nam je najti besedila, v katerih pisatelji izrabljajo sprevernjena razmerja za ustvarjanje smešnih položajev (vaja 5 in 6). V vaji 5. c učenec prvič išče s predlogom izražena razmerja v besedilu, jih izpisuje in ugotavlja sestavine razmerja: samostalnika, ki poimenujeta predmetnost v razmerju; predlog, ki razmerje izrazi. Zavoljo sprevernjenosti bo učenec v besedilu iskano razmerje hitro zapazil. Na to vajo navežemo tudi ugotovitev, da gre za odvisno razmerje: predlog namreč določa sklon odvisne besede v zvezi, zato je ta tudi odvisna, ne vpliva pa na neodvisne glavne besede v zvezi:

PES v omar ; PES pri omar ; PES pod omar

Vajo 6.a, besedilo Branka Čopiča, ki izrablja sprevernjena razmerja v predmetnosti, uporabimo kot spodbudo za samostojno zgodbo, v kateri bodo tudi učenci izražali sprevernjena razmerja. Take zgodbe so lahko zanje zelo zanimive, saj so sami pogosto odvisni člen razmerja v odnosu do staršev, učiteljev, starejših sošolcev.

5. a) Primerjaj naslednje dvojice in prečrtaj tisto besedno zvezo, v kateri razmerje ni pravilno izraženo:

strojček za orehe,
orehi za strojček;

kapljice za želodec,
želodec za kapljice;

tramvaj za listek,
listek za tramvaj;

tablete za glavo,
glava za tablete.

b) Ugotovi, kaj je narobe z Jano.

Kadar jo mama pošlje k sosedu, da bi ji posodila strojček za mletje orehov, Jana reče:

»Teta, mama vas prosi, da ji posodite orehe za strojček,« in prinese orehe, ne pa strojček.

Prejšnji teden je hotela tramvaj za listek.

Pred nekaj dnevi je Janinega učitelja začelo trgati po glavi. »Jana,« je rekel, »stopi v lekarno in mi prinesi kaj za glavo.« Jana je spet zamešala.

»Prosim vas glavo za karkoli,« je rekla lekarnarici. (Zvonimir Balog, Dežela smejalca)

c) Če želiš, reši še tole.

Med katerimi samostalniškimi besedami v vaji a) je izraženo razmerje?

Katera beseda izraža razmerje med temi samostalniškimi besedami?

Katere samostalniške besede so v zgornjih pravilno izraženih zvezah jedro besedne zveze (njen glavni del), katere so od nje odvisne?

Jana je torej zamenjala jedro besedne zveze in njen odvisni del.

Besede, ki izražajo odvisno razmerje med samostalniškimi besedami ali samostalniškimi besednimi zvezami v stavku, so predlogi.

6. a) V naslednji pripovedki je vse zmešano. Poskusite postaviti samostalniške besede in besedne zveze v prava razmerja.

Komaj je hrib priplaval izza sonca, je postelja skočila iz deda, si nataknila na noge opanke, potisnila glavo na kapo in odprla hišo od vrat.

Ded je zavihnel ramo na sekiro in rekel babici:

»Babica, skuhaj v jajcu tri lonce, preden se delo vrne z deda.« Pot jo je ubrala po dedu. Hitel je hitreje kot hrib čez zajca. Nenadoma se mu je glava naježila na laseh: iz bližnjega volka je buljil krvoločni gozd.

Polje je steklo čez deda. Pred babico ga je sprejel hišni prag. Hiša je skočila v deda in babico in obrnila vrata v ključu. (Prirejeno po Branku Čopiću, Na glavo postavljena pripovedka)

b) Še sami poskusite napisati tako zgodbo

3. stopnja: predlog izraža razmerje med besednimi zvezami

7. vaja je zahtevnejša od prejšnjih; s predlogom izražena zveza med samostalniki je pretrgana – predlog izraža razmerja med samostalniškimi besednimi zvezami: mogočna CERKEV ob tržaškem ZALIVU. Poleg te večje zahtevnostne stopnje zaznavo razmerja otežujejo še naslednje okoliščine: začetni položaj predloga v razmerju: ob kanalu velika množica = velika množica ob kanalu; podvojena predložna razmerja: neka ŽENSKA ob STOJNICI z DEŽNIKI = neka ženska ob stojnici, (stojnica) z dežniki.

7. a) Iz naslednjega besedila izpiši predloge:

Mogočno cerkev ob tržaškem morskem kanalu je oblilo jutranje sonce. Ob kanalu se je gnetla velika množica. Slišal sem kričanje. Neka ženska ob stojnici z dežniki je bila najglasnejša med vsemi.

b) Spodaj imaš napisane dvojice samostalnikov. Med oba samostalnika napiši enak predlog, kot je v besedilu naloge a).

cerkev _____ kanalu; množica _____ kanalu;

ženska _____ stojnici; stojnica _____ dežniki;

ženska _____ vsemi (ljudmi)

8. Če želiš, reši še naslednjo vajo.

S predlogi brez, k, čez, o, z izrazi razmerje med samostalnikoma otrok in žoga.

otrok (je) brez žoge,

otrok (teče) _____ ;

otrok (pade) _____ ;

otrok (pripoveduje) _____ ;

otrok (se igra) _____ .

Opazuj drugi samostalnik. Kaj se spreminja? _____

Predlog vpliva na sklon samostalniške besede.

4. stopnja: učenec opazuje predlog v besedilu in ga rabi

Potem ko je učenec spoznal predlog pomensko in funkcijsko, torej v razmerju do zunaj-jezikovne dejanskosti in besedilnega okolja zveze, ki jo tvori, v vajah 9, 10 in 11 predlog v besedilu prepozna oziroma ga v besedilo vstavlja. Posebej opozarjamo na vrednost vaj, kot je 10. vaja, pri kateri mora učenec vstaviti v besedilo manjkajoče predloge. Vaja je sestavljena preprosto: izbrali smo ustrezno besedilo in izpustili predloge, učenec pa jih mora vstaviti. Iz zornega kota učenčevih sporazumevalnih zmožnosti so take, kar se da preproste vaje pomembne, saj razvijajo sposobnost za rabo predloga. Raba predloga pa dela učencem velike težave. Težave jim dela sklonska vezava, pogosto pa tudi razumevanje pomena. Predlog je ena izmed najtežavnejših tem pri učenju tujega in drugega jezika. Vaji 11 in 12 sta namenjeni rabi zahtevnejših predlogov. Tu izrabljamo napake, ki jih najdemo v učenčevih besedilih, uzaveščamo pa tudi razlike med dvojicama na – s/z ter v – iz.

9. Podčrtaj predloge v naslednjem odlomku iz knjige Braneta Dolinarja Dvojne počitnice.

Fanta, ki sta letos prvič potovala z vlakom na počitnice, sta imela polno drugih misli in sta zato svojo mamo poslušala le z enim ušesom. »... Kruh s salamo, zaviti v papir, je na desni strani kovčka, na vrhu nad sandalami,« je hitela mama, da bi pred odhodom vlaka fantoma še zadnjič zabila v glavo vse tisto, kar bi po njeni pameti morala vedeti.

»Da, mama.«

»Ne hodita iz vagona, da ne bosta ostala na kaki postaji, ... saj imata čaj s seboj v steklenici...«

10. V naslednje besedilo vstavi ustrezne predloge, tako da bo besedilo postalo smiselno.

Potok, ki je tekkel _____ vrbo, je izviral nekje daleč _____ hribi, poraslimi _____ gozdovi. Šumel in žuborel je _____ dolini _____ travniki in gozdovi. Bregovi so bili porasli _____ grmičevjem. _____ pomladi _____ pozne jeseni se je _____ zelenih jelš, vrb, lesk, dreva komaj kje prikazala bistra voda in postrvi _____ njej.

11. Izberi pravilni predlog.

(od, v) + začetek

_____ me je skrbelo

_____ do konca sem bil pozoren.

(na, po) + svet

Prišel je trenutek, ki se ga veseli vsak človek _____ tem svetu.

_____ vsem svetu je že potoval.

(z, od) + Mateja

Najteže mi je bilo ob slovesu _____ .

Veselo je bilo srečanje _____ .

(v, na, po) + (klopi, tla)

Usedli smo se _____ , _____ .

Posedli smo _____ , _____ .

12. a) Izberi pravilni predlog: z/s ali iz.

Knjiga je **v** predalu.

Knjigo vzamem _____ predala.

Knjiga je **na** mizi.

Knjigo vzamem _____ mize.

b) v _____ iz

na _____ z/s

Dobro si zapomni zgornjo zvezo.

Torej: Če je kdo **na** peči, lahko pade **s** peči, ne iz peči.

Iz peči pa vzame gospodinja kruh, če ga je dala **v** peč.

Cefizelj je šel **v** Butale, policaj ga je preganjal _____ Butal. Smučarji so šli **na** Krvavec, zvečer so se vračali _____ Krvavca.

c) V naslednje povedi vstavi ustrezne predloge (na – z/s, v – iz)

Pionirji so prinesli kurirčkovo torbo _____ Otočec. Potem so jo _____ Otočca odnesli po Dolenjski. Peljali smo se _____ Šentjernej. Za zeleno stražo _____ Šentjerneja ni počitka. Ljudje so hiteli _____ vlak. Pazi, ko stopaš _____ vlaka.

(Po Pionirskem listu)

Olga Kunst-Gnamuš

Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani

Vika Slabe

Osnovna šola Simona Jenka v Kranju

Literatura:

S. Kotnik (1974/75): Spisna razrezanka kot nova tehnika za razvijanje in merjenje sposobnosti logičnega mišljenja, Jezik in slovstvo, l. XX, š. 8, s. 259.

O Kunst-Gnamuš s sodelavci (1979): Oblikovanje in eksperimentalno preverjanje jezikovnega programa, Pedagoški inštitut pri univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani (raziskovalno poročilo).

O. Kunst-Gnamuš (1982): Pouk oblikoslovja v osnovni šoli, Vzgoja in izobraževanje, l. XIII, š. 5, s. 36–42.

V. Slabe, O. Kunst-Gnamuš (1981): Besede naše so žive, delovni zvezek za učence, Pedagoški inštitut pri univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.

J. Toporišič (1976): Slovenska slovnica, Založba Obzorja, Maribor.

F. Žagar (1975/76): Stavčna analiza in sinteza, Jezik in slovstvo, l. XXI, š. 1, s. 10–17.

A. Žerjav (1958): O slovnici in slovniški analizi, Sodobna pedagogika, l. IX, s. 174.